

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 28.11.2016 Accepted/Kabul: 09.01.2017

DOI: 10.5505/pausbed.2017.94547

GÖNÜLSÜZ MUHABBETTEN DOSTLUĞA: 1949 ÇİN DEVRİMİYLE BİRLİKTE SOVYETLER BİRLİĞİ-ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ/ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN YÜZÜ

Umut BEKCAN*

Özet

Bu çalışmanın temel varsayımı, 1949 Çin devrimi öncesinde Sovyetler Birliği ile Çin Komünist Partisi arasında yakın ilişkilerin olmadığı, ilişkilerin devrimle birlikte olumlu bir ivme kazandığıdır. Sovyetler Birliği Çin’de sosyalist bir devrim konusunda pek hevesli değildi ve devrim sürecine katkı sağlamadı. 1949’da devrim gerçekleşti ve Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti’ni kurdu. Bu gelişmelerle birlikte iki ülkenin dostane ilişkileri başladı. Sovyetler Birliği her alanda Çin Halk Cumhuriyeti’ne destek oldu. Bu bağlamda, çalışmada, öncelikle Çin Komünist Partisi’nin kuruluşundan devrime kadar olan dönemde Sovyetler Birliği ile Çin Komünist Partisi arasındaki ilişkilerin mahiyeti/niteliği incelendi. Tabii bu dönemde, Sovyetler Birliği’nin Çin Hükümeti’ne bakışı da vurgulandı. Ardından, devrimden 1956’ya kadar olan dönemde Sovyetler Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinin genel seyri üzerinde duruldu. Tarafların birbirine yaklaşımının nasıl farklılık gösterdiğini ve bunun ne gibi sebeplere dayandığını ortaya koymak amaçlandı.

Anahtar Kelimeler: *Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Çin Komünist Partisi, Mao, Stalin, Devrim.*

FROM RELUCTANT RELATIONSHIP TO FRIENDSHIP: THE CHANGING FACE OF THE SOVIET UNION-COMMUNIST PARTY OF CHINA/PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA RELATIONS WITH THE 1949 CHINESE REVOLUTION

Abstract

The basic postulate of this study is that there was not close relationship between the Soviet Union and the Communist Party of China before the 1949 Chinese revolution but the relations got momentum with the revolution. The Soviet Union was not enthusiastic about the socialist revolution in China and did not contribute to the revolutionary process. In 1949, the revolution occurred and Communist Party of China founded the People’s Republic of China. Friendly relations between two countries began with these developments. The Soviet Union supported People’s Republic of China in all fields. In this context, in this study, firstly, the nature of the relationship between the Soviet Union and the Communist Party of China is examined in the period between the establishment of the Communist Party of China and the revolution. Also, in this period, how the Soviet Union view the Chinese government is emphasized. And then, the study focused on the course of the Soviet Union-People’s Republic of China relations from the revolution to 1956. And aimed to state the change of the approach of the parties to each other and assess the reasons of this change.

Key Words: *Soviet Union, People’s Republic of China, Communist Party of China, Mao, Stalin, Revolution.*

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli.
e-posta:ubekcan@pau.edu.tr

1.GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yirminci yüzyıla başlı başına farklılık getiren bir devlettir. İlk defa sosyalist sistemi tercih etmiş bir ülke tarih sahnesinde boy gösteriyordu. Sovyetler Birliği'nin güneydoğu komşusu, coğrafi açıdan geniş bir alana yayılmış, nüfus olarak da büyük bir devlet olan Çin'de sosyalist devrimin gerçekleşmesi için ise 1949 yılını beklemek gerekecekti. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla uluslararası sosyalist hareket epey güç kazandı. Dünyanın sosyalizm-kapitalizm ideoloji savaşını yaşadığı bir dönemde, aynı ideolojiye, siyasal ve ekonomik sisteme sahip Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilişkileri beklendiği gibi olumlu bir gelişme gösterdi. Ne var ki Çin devrimi öncesinde bu olumlu ilişkilerden bahsetmek son derece güçtü. İşte bu noktada, bu çalışmanın temel varsayımı, Çin devrimi öncesinde SSCB ile Çin Komünist Partisi arasında sıcak/yakın ilişkilerin olmadığı, ilişkilerin devrimle birlikte olumlu bir ivme kazandığıdır. Sovyetler Birliği Çin'de sosyalist bir devrim konusunda pek hevesli değildi ve devrim sürecine katkı sağlamadı. 1949'da devrim gerçekleşti ve Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu gelişmelerle birlikte iki ülkenin dostane ilişkileri başladı. Sovyetler Birliği her alanda bu yeni sosyalist devlete destek oldu. Bu bağlamda çalışmada, kabaca Çin Komünist Partisi'nin kuruluşundan devrime kadar olan dönemde Sovyetler Birliği ile Çin Komünist Partisi arasındaki ilişkilerin mahiyeti/niteliği incelendi. Tabii bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin Çin Hükümeti'ne bakışı da vurgulandı. Ardından devrimden 1956'ya kadar olan dönemde Sovyetler Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinin genel seyri üzerinde duruldu. Tarafların birbirine yaklaşımının nasıl farklılık gösterdiğini ve bunun ne gibi sebeplere dayandığını ortaya koymak amaçlandı. 1956, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nin gerçekleştirildiği yıldır ve kongre, getirdiği ilkelerle ilgili olarak iki ülke arasında sonraki yıllarda büyüyecek anlaşmazlığın çıkış noktalarından birini oluşturuyordu. Bu sebeple çalışma alanının sınırı 1956 yılı olarak belirlendi.¹

2.SOVYETLER BİRLİĞİ VE ÇİN CUMHURİYETİ

1911'de Çin'de Mançu (Qing) hanedanı yıkıldı ve yeni yılın ilk günü cumhuriyet kuruldu. Cumhuriyetin kurulmasıyla gelişen anti-emperyalist tavır ve milli bilinç, 1917'de Rusya'da gerçekleşen Sovyet (Bolşevik/Ekim) Devrimi'nden sonra iki ülkeyi birbirine yaklaştırdı. Artık Rusya İmparatorluğu'nun yerini anti-emperyalist, sosyalist bir devlet (30 Aralık 1922'den itibaren Sovyetler Birliği) almıştı. Bu çerçevede, Sovyet Hükümeti'nin Uzak Doğu Temsilcisi Adolf Joffe ile Çin'in ve milliyetçi parti Kuomintang'ın lideri Sun Yat-sen 26 Ocak 1923'te bir ortak bildiri yayımlayarak Çin'de komünizmin ya da Sovyetizmin kurulma koşullarının bulunmadığı konusunda hemfikir olduklarını açıkladılar. Sovyetler, Çin'in en önemli sorununun ulusal birliğe ve bağımsızlığa ulaşmak olduğunu bu bildiriyle kabul ediyordu.² Siyasi desteğin yanında 1924'te resmi diplomatik ilişkiler kuruldu ve SSCB'den Kuomintang'a, parti ordusunu

¹ Çalışmada ağırlıklı olarak Rusça ve İngilizce kaynaklardan yararlanıldı. Çeşitli kaynaklarda farklı yazıma sahip bazı özel isimlerle ilgili karışıklığı gidermek için metin içerisinde (dipnot ve kaynakçada değil) ismin orijinaline ve Türkçe telaffuzuna uygun bir yazım şekli benimsendi. Söz konusu özel isimler şöyle sıralanabilir: Çan Kayşek, Kuomintang, Vang Ming, Mao Zedung, Çu Enlay, Lyu Şaoşi, Lyu Yalou, Ban Bi, Lyuy Lipin, Lin Biao, Milovan Cilas. Bunun dışında, metin içerisinde anlatımı kolaylaştırmak amacıyla zaman zaman iki devletin ismini kısaltma ihtiyacı hissedildi. Sovyetler Birliği için "SSCB" (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği), "Sovyet", "Sovyetler"; Çin Cumhuriyeti için, "Çin", "Çin Hükümeti", "Kuomintang Hükümeti"; Çin Komünist Partisi için "ÇKP", Çin Halk Cumhuriyeti için "ÇHC" gibi kısaltmalar kullanıldı. Şunu da belirtmek gerekir ki, çalışmada yer alan Rusça kaynakların künyeleri, bu kaynaklarda geçen özel isimler, kavramlar ve terimler, Rusça okundukları gibi değil, Kiril harflerine karşılık gelen Türkçe harflerle yazıldı.

² E. H. Carr, 1 Şubat 1923'te İzvestiya'da yayımlanan bildiriden komünizmin Çin koşullarına uygun olmadığı ifadesinin çıkarıldığını söylemektedir. Carr, E. H. (2004). *Bolşevik Devrimi*, Cilt 3, Çev: Tunçay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, s. 497-499.

oluşturması için hem askeri hem de finansal yardım yapıldı.³ Sun Yat-sen iki ülke devrimleri arasındaki dostluğa önem veriyordu. Onun ölümünden sonra Stalin, Kuomintang'a emperyalizme karşı verdikleri mücadelede kendilerine destek olmaya devam edecekleri mesajını gönderdi.⁴ Fakat Çin'de, Şubat 1927'de yarım milyon işçinin katıldığı grevin ayaklanmaya dönüşmesi ve ayaklanmanın kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından birçok komünist tutuklandı. Komünistlerin güçlenmesinden endişelenen Kuomintang, Temmuz'da parti içindeki komünistleri ihraç ettiğini ve ÇKP'nin de yasa dışı sayıldığını açıkladı.⁵ Kuşkusuz bu olaylar Çin ile Çinli komünistlerin Kuomintang'a katılmasını teşvik eden SSCB'nin arasını açtı.⁶ Kuomintang'ın, 1924'te varılan anlaşmayla iki ülkenin ortak yönetimi altında bulunan Çin Doğu Demiryolu'nu 1929'da ele geçirmek istemesi ve çıkan çatışma sonucu bozulan diplomatik ilişkiler,⁷ 1931-32'de Japonya'nın Mançurya'yı işgal edip, Manchukuo adıyla bir kukla devlet kurmasının ardından yeniden tesis edildi. 1932'de SSCB ile Kuomintang Hükümeti arasında birbirini tanıma ve büyükelçi teatisi konusunda anlaşmaya varıldı.⁸

Bozulan ilişkiler, Japon faşizmi ve emperyalizmi sayesinde düzelme sürecine giriyordu. SSCB, 18 Eylül 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgaline (18 Eylül Olayı ya da Mukden Olayı) büyük tepki gösterdi. Sovyetler, düşman saldırısı yanında iç ayrılıklar yaşayan (Kuomintang-ÇKP ayrılığı/çatışması) Çin'in bağımsızlık ve ulusal birlik mücadelesini büyük bir sempatiyle izliyordu.⁹ Bu açıdan, hem Mançurya işgal edildiğinde hem de 1937'de başlayan savaşta Çin Hükümeti'ne destek verdi. Bu, 1935'te Komintern'in 7. Kongresi'nde yapılan, Çin'de Japon emperyalizmine karşı birleşik cephe oluşturma çağrısına da uygun bir politikaydı.¹⁰ 7 Temmuz 1937'de Çin-Japon Savaşı'nın başlamasının ardından 21 Ağustos'ta SSCB ile Çin Cumhuriyeti arasında Nankin'de saldırmazlık antlaşması imzalandı. Antlaşma SSCB'nin barışın korunması ve kolektif güvenliğin sağlanmasına verdiği önemi gösteriyordu.¹¹ Söz konusu antlaşmadan bağımsız bir şekilde Sovyetler, 1938-39 yıllarında Çin'e 250 milyon dolarlık kredi sağladı. 777 avcı, 408 bombardıman ve 100 eğitim uçağıyla destek oldu. 1937-1941 yılları arasında 3665 Sovyet gönüllüsü Çin topraklarında savaşırken, 211'i hayatını kaybetti. Ağustos 1945'e gelindiğinde ise Japonlara karşı savaşta ölen Sovyet askeri sayısı 12.031'di.¹² 1939'da Dışişleri Bakanlığı görevine gelen Vyaçeslav Molotov, Sovyetler'in bu savaşta Çin Hükümeti'ne verdiği destekle ilgili yıllar sonra Feliks Çuyev'e verdiği mülakatta şunları söyleyecekti:

“İki tane Çin cephesi vardı: Mao Zedung'un cephesi ve Çan Kayşek'in cephesi. Çuiykov, Çan Kayşek'in yönünden bizim danışmanımızdı. Mao yönünden ise askeri

³ Yurkeviç, A. (2009). “Poluçal Li Çan Kayşı Sovetskiye Dengi? (K Probleme Finansirovaniya ‘Partiynoy Armii’ Gomindana v 1920-e gg.)”, *Vestnik Tambovskogo Universiteta. Seriya: Gumanitarniye Nauki*, No 3, s. 233.

⁴ Deutscher, I. (1990). *Stalin*, Cilt 2, Çev: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s. 154. Sun Yat-sen'in 1925'te ölümünden sonra Kuomintang lideri Çan Kayşek oldu.

⁵ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, (1988). Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1140.

⁶ Deutscher, *age*, s. 154.

⁷ “Sovetsko-Kitayskiye Dogovori, Soglaşeniya, Deklaratsii i Kommünike”, *Diplomatiçeskiy Slovar*, (1973). Tom 3, R-Ya, red. A. A. Gromiko, İ. N. Zemskov, V. M. Hvostov, İzdatelstvo Poliitiçeskoj Literaturi, Moskva, s. 297.

⁸ Von Rauch, G. (1970). *A History of Soviet Russia*, Praeger Publishers, New York, s. 212.; *Dokumenti Vneşney Politiki SSSR*, (1969). Tom 15, İzdatelstvo Poliitiçeskoj Literaturi, Moskva, s. 681-682.

⁹ Carr, E. H. (2010). *Komintern'in Alacakaranlığı 1930-1935*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 430.

¹⁰ *The Communist International Documents* (1964). Vol. 3, 1929-1943, ed. J. Degras, The Royal Institute of International Affairs, London, s. 356.

¹¹ “Sovetsko-Kitayskiy Dogovor O Nenapadenii”, *Pravda*, 30 Ağustos 1937.

¹² *Vospominaniya o Pobede*, (2005). Org. Press-kantselyariya Gossoveta KNR, Mejkontinentalnoye İzdatelstvo Kitaya, Pekin, s. 10, 15, 37, 132.; Volos, M. (2009). “Vneşnyaya Politika SSSR v 1935-1939 gg.:Nekotoriye Soobrajeniya”, *Vestnik MGİMO Universiteta*, No 4, s. 168.

danışman yoktu. Buna karşın istihbarat ajanları vardı, Komintern temsilcileri ve Vladimirov vardı. Ama askeri danışmanlığı Çan Kayşek'e sağlamıştık, uçakları, topları, silahları da (...) Bizim için önemli olan Çin'in Japonya karşısında boyun eğmemesiydi. Mao Zedung'un bu konuda bize yardımcı olmadığını söyleyebiliriz ama bir şekilde çok da karşı değildi. Öncelikli olarak asıl Çan Kayşek'e yardım ediyorduk. Oysa o, Çin Komünist Partisi'ne karşı savaşa giriyordu. Durum son derece karmaşıktı.”¹³

3.ÇİN HÜKÜMETİ'NE DESTEĞİN SEBEBİ SADECE FAŞİZM TEHLİKESİ Mİ?

Sovyetler Birliği, faşizm tehdidine karşı daha güçlü görünen devletin resmi ordusuna destek olmayı tercih ediyordu. Ne var ki, Sovyetler'in Çinli komünistlere mesafeli duruşunu açığa vuran ipuçları faşizmin ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmasından önce de görülmüştü. 1919'da kurulan Komintern'in¹⁴ Kasım 1922'deki 4. Kongresi'nde sömürge ve yarı-sömürge ülkelerindeki komünist partilerin, siyasal bağımsızlığın elde edilmesi adına proletarya devrimi için değil, burjuva demokratik devrimi için anti-emperyalist mücadele içerisinde olmaları gerektiği belirtildi.¹⁵ Bu, 1921'de kurulan ÇKP'nin, yarı-sömürge haline gelen ülkeyi Batı etkisinden kurtarmak için Çin'in milliyetçi partisi Kuomintang'a ve onun oluşturduğu hükümete destek olması anlamına geliyordu. Bu durum, milliyetçi burjuvazi ile köylü ve işçilerin işbirliği içerisinde olması sonucunu getiriyordu.¹⁶ Kuomintang içerisinde komünistlerin de barınabilmesini mümkün kılan bu ittifak, yukarıda bahsedildiği üzere 1927'de bozulsa da, bu gelişme Komintern'in, Çin'in sosyalist bir yönetime/devrime hazır olmadığı yolundaki düşüncesini değiştirmiyordu. Stalin'e göre, Çin'in içinde bulunduğu devrim durumunun tarihteki benzeri 1905 Rus devrimiydi. Tıpkı 1905 Rusyası gibi Çin de sosyalizm için olgun değildi, beklenen burjuva devrimiydi.¹⁷

Mayıs 1927'de Stalin, bu konuda farklı düşünenleri eleştiriyordu. Lev Trotskiy'in ve parti içindeki muhalefetin Çin'de proletarya devrimi konusunda sabırsız davrandığını, Çin'de feodal-militarist baskının hakim olduğu gerçeğini göremediğini, tarımsal-devrimci hareketin kritik bir öneme sahip olduğunu kavrayamadığını söylüyordu.¹⁸ Komintern'in 11 Haziran 1930 tarihli Çin sorunu üzerine karar tasarısında ise, Çin'in genelinde nesnel olarak devrimci bir durum olmadığı, işçi ve köylü hareketi dalgalarının henüz birleşmediği ifade edildi. 1911, 1925-27 devrimlerinin sona ermediği, burjuva-demokratik evrenin görevlerinin henüz tamamlanmadığı, nihai amacın burjuva-feodal blokun ortadan kaldırılıp, işçi-köylü devrimci demokratik diktatörlüğünün kurulması olduğu belirtildi.¹⁹

¹³ Çuyev, F. (2010). **Molotov Anlatıyor**, Çev: A.Hacıhasanoğlu-S.Kabasakal, Yordam Kitap, İstanbul, s. 127.

¹⁴ Bütün dünya komünist partilerinin uluslararası birliği, Komünist Enternasyonal'in kısaltılmış ifadesidir. I. Enternasyonal'in mirasçısı, davasının sürdürücüsü ve II. Enternasyonal'in başarısızlığına (I. Dünya Savaşı'na muhalif duramamasına) bir yanıt olarak Lenin önderliğinde kuruldu. 1943 yılında, dünya komünist hareketinin geçen dönemlerde olduğu gibi örgütsel birleşmelere ihtiyacının olmadığı düşüncesinden hareketle, Komintern yürütme komitesi prezidyumu, bütün komünist partilerin de onayı ile kendi kendini fesih kararı aldı. Aşukin N.-Butirskiy N. vd, (1979). **Politika Sözlüğü**, Çev: Mazlum Beyhan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s. 132-133. Örgüt, Sovyet Devrimi'nin ardından dünya devrimi gerçekleşmeyince, SSCB'nin dış politika tercihlerine uygun bir tavır içerisinde oldu.

¹⁵ **The Communist International Documents** (1955). Vol. 1 1919-1922, ed. J. Degras, The Royal Institute of International Affairs, London, s. 389.

¹⁶ Von Rauch, *age*, s. 209.

¹⁷ Deutscher, *age*, s. 155.

¹⁸ Stalin, İ. (1948). **Soçineniya**, Tom 9, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, s. 290-291.

¹⁹ **The Communist International Documents** Vol. 3, *age*, s. 115, 118.

4.ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ VE MAO

1927’de Kuomintang’la ittifakı sona eren ÇKP pasif bir tavır içerisinde girmeye başladı. Parti’nin Genel Sekreteri Chen Duxiu’nun karşı çıkmasına rağmen Mao köylü tabanlı bir devrimci ordu oluşturarak başarısız bir ayaklanma örgütledi. Bu girişimi yüzünden Parti’nin eleştirisine uğrayarak Politbüro’dan çıkarıldı. Ama bu hareket daha sonraki yıllarda Mao’nun siyasi eylemlerinin ana çerçevesini oluşturacak olan “devrimci bölgeler”in başlangıcını oluşturması bakımından önem taşıyordu. Yenilgiye uğrayan kuvvetlerini Hunan ve Kiangsi eyaletlerinin sınırındaki dağlık bir bölgede topladı. Diğer bölgelerdeki benzer ayaklanmaların liderleri Zhu De, Zhen Yi ve Lin Biao’nun kuvvetlerinin de katılımıyla Kuomintang ordusunun saldırılarına karşı koymaya çalıştı. Öte yandan bu süre zarfında Parti ve komünist hareket içerisinde giderek önem ve etkinlik kazandı.²⁰

27-28 Temmuz 1930’da Komünistler Çin’in güneydoğusundaki Çangşa kentine başarılı bir saldırı düzenlediler, hatta 30 Temmuz’da burada bir yerel sovyet hükümeti kurdular. Ama birkaç gün sonra Kuomintang kuvvetleri karşı saldırıyla komünistlerin geri çekilmesini ve hükümet otoritesinin yeniden tesis edilmesini sağladı.²¹ Bu yenilgi yeni saldırıların iptal edilmesine ve dahası Ocak 1931’de toplanan ÇKP Merkez Komitesi’nin dördüncü toplantısında “28 Bolşevik” olarak bilinen Moskova eğitilmiş grubun öncüsü Vang Ming’in güçlü bir lider olarak 1928’de göreve gelen Li-Lisan’ın yerini almasına neden oldu. Moskova’da güvensizlik uyandıran bir lider, Komintern’e (SSCB’ye) sadık bir liderle değiştirilmiş oldu. Komintern’e göre, Çin’de askeri mücadeleyi desteklemek yerine Sovyet bölgelerindeki gelişmeleri izlemek ve beklemek daha güvenliydi. Devrimin yakın olduğu konusunda pek fazla tahmin yapılmıyordu. ÇKP için Vang Ming’in liderliği esas itibarıyla, Komintern’in her isteğine uymaya hazır olunan bir dönemi ifade ediyordu.²² 11 Eylül 1931’de Komintern, Çin Halk Kurtuluş Ordusu’nun güçlendirilmesi ve komünistlerin elinde bulunan bölgelerde Çin-Sovyet Cumhuriyeti ve Geçici Sovyet Hükümeti kurulması yönünde karar aldı. Cumhuriyet, Bolşevik Devrimi’nin yıldönümü olan 7 Kasım’da ülkenin güneyindeki Kiangsi eyaletinde kuruldu. Mao da hükümetin başkanı seçildi.²³

Mao, Sovyetler Birliği’ne karşı mesafeliydi. Çin Komünist Partisi içerisinde, enternasyonalist ve ulusalcı eğilime sahip gruplar vardı ve Mao tutarlı bir şekilde ulusalcıların tarafında yer alıyordu. Bundan dolayı Parti zaman zaman iç ve uluslararası konularla ilgili ayrılıklar yaşamış bu da Moskova ile ilişkilerini etkilemişti. Mao ise hep daha bağımsız bir politikadan yana olmuştu.²⁴ Sovyetler Birliği’nin komünist partileri kontrolü altına alma arzusunu yanlış buluyordu. Bununla birlikte, Ocak 1935’te ÇKP’nin Tsunyi konferansında Mao liderlik görevini aldığı anda Moskova bu değişimi onaylamış, Stalin, Mao’nun fazla alternatifi olmadığını, iktidarı ele geçirmek için SSCB’ye ihtiyaç duyduğunu, karşı durma lüksünün olmadığını düşünmüştü. Zira bu süre zarfında Mao, Kuomintang çemberini yararak önce batıya, oradan kuzeye doğru Uzun Yürüyüş’ünü (1934-1935) gerçekleştiriyordu. Fakat gerilla ordusunun Sincan bölgesinde Sovyet sınırına yakın bölgede konuşlanması yönündeki Stalin’in önerisini Sovyet kontrolüne

²⁰ Sosyalim ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, age, s. 1158.

²¹ Carr, age, 2010, s. 386-387.

²² Age, s. 398-400.

²³ İsaaks, H. “Tragediya Kitayskoy Revolyutsii”, <http://www.revkom.com/index.htm?/biblioteka/levie/issaks/issaks18.htm> (ET:01.11.2016).

²⁴ Zagoria, D. S. (1974). “Mao’s Role in the Sino-Soviet Conflict”, *Pacific Affairs*, Vol. 47, No 2, s. 140.

girme endişesinden dolayı reddetti.²⁵ SSCB güdümündeki Komintern'in müdahaleci ve yönlendirici tavrından memnun değildi. Dahası Marksizmin uygulanması hususunda da ülkelerin toplumsal ekonomik koşullarının büyük önem taşıdığını düşünüyordu. Ekim 1938'de ÇKP Merkez Komitesi 6. Genel Toplantısı'nda konuyla ilgili olarak şunları söylüyordu:

"Komünistler, Marksist oldukları için enternasyonalisttirler; ama Marksizmi ancak kesin bir milli biçim kazandığı ve ülkemizin somut özellikleriyle kaynaştırıldığı zaman uygulayabiliriz. Marksizm-Leninizmin büyük gücü, bütün ülkelerin somut devrimci pratiği ile bütünleşmesinden ileri gelmektedir. Çin Komünist Partisi'nin meselesi, Marksizm-Leninizm teorisini Çin'in somut şartlarına uygulamayı öğrenmektir. Büyük Çin milletinin bir parçası, kanı ve canıyla onun bir parçası olan Çin komünistleri için, Çin'in özelliklerinden kopuk bir şekilde Marksizmden söz etmek soyut bir Marksizm, boşlukta yüzen bir Marksizm olur. Bundan dolayı Marksizmi, her tezahürü mutlaka bir Çin özelliği taşıyacak şekilde Çin'de somut olarak uygulamak, yani Marksizmi Çin'in somut özellikleri ışığında uygulamak, bütün Parti'nin acilen kavrayıp çözmesi gereken bir mesele haline gelmektedir. Yabancı taklitçiliği ortadan kaldırılmalı; boş, soyut havalar çalmaktan vazgeçilmeli, dogmatizm bir kenara atılmalıdır; bütün bunların yerine Çin'in sıradan halkının sevdiği yeni ve canlı Çin tarzı konmalıdır. Enternasyonalist muhtevayı milli bilinçten koparmak, enternasyonalizmden hiçbir şey anlamayanların tutumudur. Biz, aksine bu ikisini sıkıca birleştirmeliyiz. Bu konuda, saflarımızda ciddiyetle üstesinden gelinmesi gereken vahim hatalar vardır."²⁶

Bu sözlerden, Mao'nun Marksist-Leninist teorinin SSCB'deki uygulamasına sırtını dönmediği ama bunun Çin'e olduğu gibi kopya edilmesine karşı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca, Japon işgaline karşı birleşik cephe oluşturulmasının zorunlu olduğunu ama bunun Çan Kayşek'e boyun eğme manasına gelmemesi gerektiğini düşünüyordu. Birleşik cephe içerisinde bağımsız ve inisiyatif sahibi olarak hareket etme konusunda ısrarlıydı.²⁷ Ama yine de Çan Kayşek yönetimini desteklediklerini, ülkenin ve Çin halkının güvenliği adına zafer için güç birliği içerisinde olduklarını belirtmekten kaçınıyordu.²⁸

Mao'nun Sovyetler'e mesafeli duruşu, onun SSCB'yi sosyalizmin anavatanı, güçlü, önder ülke olarak görmesini engellemiyordu. Tabii bunda Çin'in Japonya'yla savaş halinde ve SSCB'nin desteğine muhtaç olması önemli bir etkendi. Mayıs 1939'da, bütün dünyanın, sosyalizmi kurmuş SSCB'nin izinden yürüyeceğini söylüyor, Ağustos ayında imzalanan Nazi-Sovyet Paktı'nın ise, Sovyetler Birliği'nin artan sosyalist gücünün ve izlemekte olduğu barış siyasetinin bir sonucu olduğunu düşünüyordu. Ona göre antlaşma, Japonya'ya direnen Çin'in durumunu kuvvetlendirirken Japonya'ya darbe indiriyordu.²⁹ 20 Aralık'ta, ertesini gün 60. doğum gününü kutlayacak olan Stalin'i Çin halkının ve kurtuluş davasının gerçek dostu ilan ediyor, sadece SSCB'nin Çin'deki imtiyazlarından vazgeçtiğini, emperyalistlere karşı hep yanlarında durduğunu söylüyordu. Hiçbir şeyin Çin halkının Stalin'e olan yürekten sevgi ve saygısını, Sovyetler

²⁵ 1930'lu yıllarda Mao, parti içinde Komintern kaynaklı Sovyet yanlısı hiziple mücadele etti. 1942-43 yıllarında Vang Ming ve Sovyet yanlılarını tasfiye etti. *Agm*, s. 142.

²⁶ Zedung, M. (1975). *Seçme Eserler*, Cilt 2, Aydınlık Yayınları, İstanbul, s. 213.

²⁷ *Age*, s. 219-220.

²⁸ "Zayavleniye Mao Tsze-duna", *Pravda*, 11 Aralık 1937.

²⁹ Zedung, *age*, Cilt 2, s. 245, 263.

Birliği'yle olan gerçek dostluğunu sarsamayacağını ifade etmesi ise ilişkileri sıcak tutmak istemesinin dışa vurumuydu.³⁰

Haziran 1941'de Nazi Almanyası'nın saldırısı, SSCB'yi de Çin gibi faşizm tehdidiyle karşı karşıya bıraktı. Mao bu dönemde dünyadaki bütün komünistleri insanlık için mücadele eden Sovyetler Birliği'ni ve emperyalizmle savaşan Çin'i savunmaya, uluslararası birleşik bir cephe kurmaya çağırıyordu.³¹ 1943'te kendini fesheden Komintern için, 7. Kongre'den beri KP'nin içişlerine karışmadığını ve bu sayede Japonya'ya karşı ulusal kurtuluş savaşında partinin işini iyi yaptđını söylerken bir anlamda bu fesihten rahatsız olmadđını dile getiriyordu. Zira ona göre, Enternasyonal'i devrimci mücadelelerin zorunluluklarına uydurmak zordu. Uluslararası ortam yirmi yıl öncesine göre çok daha karmaşıktı. Uluslararası nc bir merkeze ihtiyaç yoktu. Değişik ülkelerdeki komünist partilerin lider kadroları yeterince gelişmiş ve artık siyasi olgunluğa ulaşmıştı. Yapılması gereken her ülkedeki ulusal komünist partileri güçlendirmekti.³²

5.SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Savaşın sonu yaklaşırken, Sovyet halkının desteğini almak ve SSCB ile ilişkileri geliştirmek KP'nin temel amaçları arasında yer alıyordu.³³ öte yandan Zagoria'ya göre, bu dönemde Çin komünistleri özellikle Japonların yenilgiye uğratılmasından sonra ABD ile milliyetçileri etkisiz hale getirmeyi mümkün kılacak dostça ilişkiler kurma midine de sahipti. Mao, savaş sonrası Çin'in ABD'nin yardımlarıyla yeniden inşa edilebileceğini düşünüyordu. ABD'nin ihraç pazarına ihtiyacı vardı, Çin ise kendi pazarını oluşturup hayat standardını yükseltme amacındaydı. ABD 1946'nın ortalarında milliyetçilerle yakınlaşmaya başlayınca KP içerisinde Sovyetler'e güvenmekten başka alternatif olmadđını düşünen enternasyonalist kanat yükselişe geçti.³⁴

II. Dünya Savaşı'nın ardından Çin Devrimi'ne kadar geçen süreçte SSCB lideri Stalin, milliyetçilerle diplomatik ilişkilerini geliştirirken komünistlerle de temas halindeydi. SSCB'nin iki tarafla da yakın ilişkisi Çin'deki iç savaşın nasıl sonulanacağının belirsiz olmasından kaynaklanıyordu.³⁵ 14 Ağustos 1945'te SSCB ve Çin Cumhuriyeti arasında imzalanan dostluk ve ittifak antlaşması Japonlara karşı fiilen bitse de resmi olarak devam eden savaşta karşılıklı yardımı ve desteği öngörüyordu. İki taraf ayrı ayrı Japonya'yla görüşmelerde bulunmayacak ve barış antlaşması imzalamayacaktı. Herhangi bir tarafa Japonya'dan gelecek saldırıya karşı ortak tedbir alacaklardı. Çin Doğu Demiryolu'nu ortak mülk temelinde eşit işleteceklerdi, Port Artur askeri deniz üssü olarak ortak kullanılacak, Sovyet Hükümeti'nin kontrolü altında olacaktı. Bu antlaşmayla Çin, Moğolistan'ın bağımsızlığını tanırken, Sovyetler de kuzeydoğudaki  eyalet (Mançurya) zerindeki Çin egemenliğini kabul ediyordu.³⁶ Garthoff'a göre Stalin, kolay kontrol altında tutulabilecek zayıf ve etkisiz milliyetçi hükümeti komünistlere tercih etme niyetindeydi. Böylelikle, Çin üzerinde hakimiyet kurabilirdi. SSCB, Kasım 1946'da Mançurya'dan çekilirken sözde milliyetçilere destek verdi ama pratikte birçok

³⁰ Age, s. 335-336.

³¹ Zedung, M. (1976). *Seme Eserler*, Cilt 3, Aydınlık Yayınları, İstanbul, s. 31.

³² "The Comintern Has Long Ceased to Meddle in Our Internal Affairs" http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-6/mswv6_36.htm (ET:01.11.2016).

³³ Zedung, age, Cilt 3, s. 257, 297.

³⁴ Zagoria, *agm*, s. 143.

³⁵ Garthoff, R. L. (1963). "Sino-Soviet Military Relations", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 349, No ?, s. 82.

³⁶ "Sovetsko-Kitayskiye Dogovori, Soglaşeniya, Deklaratsii i Kommunique", *Diplomatiçeskiy Slovar*, age, s. 298.

bölgeyi komünistlere bıraktı. Bunun dışında komünistlere askeri bir destek verilmedi. Komünist güçler genelde milliyetçilerden ele geçirdikleri ABD ve Japon yapımı silahlarla mücadele ettiler.³⁷ Stalin'in zayıf milliyetçi Çin'i tercih etmesinin bir sebebi de SSCB, ABD ve İngiltere arasında Yalta Konferansı sırasında 11 Şubat 1945'te "Japonya'ya ilişkin bir anlaşma" başlığı altında gizli bir belge imzalanmasıydı. Buna göre, ABD ve İngiltere, Dairen/Dalian limanının -Sovyet çıkarları öncelikli tutulmak kaydıyla- uluslararası hale getirilmesini kabul ediyor, limanın çıkış noktası olan Çin Doğu Demiryolu ile Port Artur askeri deniz üssü üzerindeki Sovyet çıkarlarını tanıyordu.³⁸ Bu durum ABD'nin de işine gelmişti. Böylelikle Sovyetler bu anlaşmaya bağlı kalarak milliyetçilerle ilişkilerini sıkı tutacak ve komünistleri desteklemeyecekti.³⁹

II. Dünya Savaşı'nın ardından Çin'de şiddeti artan iç savaşta komünistlerin zafere doğru ilerlemeleri, Stalin'in 1948'de Yugoslavya Başbakanı Tito'nun yardımcısı Milovan Cilas'a şu itirafı yapmasına neden oldu:

"Doğrusu, biz hata yaptık. Japonya'yla savaş sona erince Çinli yoldaşlara Çan Kayşek ile modus vivendi (geçici antlaşma) yapmalarını önerdik. Bizimle aynı fikirde olduklarını söylediler ama eve döndüklerinde kendi bildiklerini yaptılar. Güçlerini topladılar ve darbeyi indirdiler. Görünen o ki, onlar değil biz hatalıymışız."⁴⁰

28 Haziran 1948'de Yugoslavya'nın Kominform'dan⁴¹ çıkarılışına ÇKP destek verdi. Bununla birlikte, parti içinde Tito'nun tasfiye edilmesini onaylamanın pek akıllıca olmadığını düşünenler de yok değildi. Kominform'un bu davranışı Mao'nun, Stalin'le yapılacak işbirliğinin eşitsiz bir temelde gerçekleşeceğine dair endişesini artırıyordu.⁴²

Eylül 1948'den Ocak 1949'a Liaoshen, Pingjin ve Huaihai savaşlarıyla milliyetçilerin Çin'in kuzeyindeki hakimiyeti sona erdi. Ocak 1949'da Pekin'in, Nisan'da Nankin'in ele geçirilmesinin ardından komünistler pek fazla dirençle karşılaşmadı. Mao Zedung 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu tüm dünyaya ilan etti. Mei'ye göre, SSCB lideri Stalin, Mao'nun devrimi karşısında karışık duygular içindeydi. Bir açıdan bakıldığında bu, uluslararası sosyalist hareket için bir zaferdi. Diğer taraftan Çin devrimi iktidarı ele geçirmede kırsal kesimin önemini artıran yeni bir model ortaya koymuştu. Bu Maocu taktikler, ulusal kurtuluş hareketleri için ilgi çekiciydi ve Stalin'e ciddi bir ideolojik rakip teşkil ediyordu.⁴³

Sovyetler Birliği ve Çin Komünist Partisi arasında yakın geçmişte (deyim yerindeyse) gönülsüz bir muhabbet söz konusu olmuştu. 1949 yılına gelindiğinde ise, artık Çin devrimi pek de uzak görünmüyordu. Mao'nun askeri modernleşme ve sosyalist Çin'in inşası için kuzeydeki sosyalist komşusuna ihtiyacı vardı. Sovyetler Birliği'ni

³⁷ Garthoff, *agm*, s. 83.

³⁸ Cheng, T. (1957). *A History of Sino-Russian Relations*, Public Affairs Press, Washington DC, s. 265-266.

³⁹ *Age*, s. 268.

⁴⁰ Cilas, M. "Besedi so Stalinim", http://krotov.info/lib_sec/05_d/zhil/as_04.htm (ET:01.11.2016).

⁴¹ Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu'nun kısaltılmış ifadesidir. Görüş alışverişinde bulunmak ve eylem koordinasyonu sağlamak amacıyla 1947 yılında bir kısım komünist partilerince yapılan enformasyon toplantısında alınan karar üzerine kurulan bir dizi komünist ve işçi parti temsilcilerinin oluşturduğu büroydu. 1956'da kapatıldı. Aşukin-Butirskiy vd, *age*, s. 129.

⁴² Zagoria'ya göre, Çin'deki Amerikan temsilcileri, bu desteğin genel ifadelerle ve isteksiz bir şekilde verildiğini Washington'a rapor ettiler. Zagoria, *agm*, s. 145.; Oysa Mao Ağustos 1949'da Yugoslavya ile ilgili olarak, Alman, İtalyan ve Japon gerici hükümetlerinin de dahil olduğu bütün burjuva hükümetlerinin emperyalizmin koruması altında sağcı totaliter hükümetler olduğunu, Yugoslavya'daki Tito Hükümeti'nin de bu çetenin ortağı haline geldiğini söylüyordu. Tse-tung, M. "Why It is Necessary to Discuss the White Paper", http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_68.htm (ET:01.11.2016).

⁴³ Mei, Y. (1985). "The Maturing of Soviet-Chinese Relations", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 481, No 1, s. 71.

yücelten sözlerini bu çerçevede okumak mümkündür. Sovyetler ise, Çin'i sosyalist ailenin müstakbel üyesi olarak görüyordu.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1949 yılına kadar geçen sürede uluslararası alanda yaşanan gelişmeler, Sovyetler Birliği ile Çin Komünist Partisi'nin yakınlaşmasını kolaylaştırdı. Dünya Savaşı'nda kapitalist-sosyalist ittifak, faşist Almanya ve Japonya'ya yenilgiye uğratmıştı. Amacın gerçekleşmesinin ardından savaşın galipleri arasındaki kapitalizm-sosyalizm uzlaşmazlığı Soğuk Savaş'a dönüşmeye başladı. Söz konusu ortamda devrime doğru adım adım ilerleyen ÇKP ile SSCB'nin ilişkileri 1949 yılında ciddi bir ivme kazandı.

6.DEVRİME DOĞRU

Mao, 30 Haziran 1949'da Sovyetler Birliği'nin safında yer alacaklarını belirten ünlü konuşmasını yaptı. ÇKP'nin 28. kuruluş yıldönümü münasebetiyle yaptığı konuşmada, uluslararası devrimci güçlerle birleşmeleri gerektiğini ifade ederken Ekim Devrimi'nden ve Sovyetler Birliği'nden övgüyle söz ediyordu:

"Marks'a, Engels'e, Lenin'e ve Stalin'e bize verdikleri silah için şükran duyuyoruz. Bu silah makineli tüfek değil, Marksizm-Leninizm'dir (...) Çinliler Marksizm'e Ruslar sayesinde kavuştu. Ekim Devrimi'ne kadar Çinliler sadece Lenin ve Stalin'i değil Marks ve Engels'i de bilmiyorlardı (...) Sovyetler Birliği, Lenin ve Stalin önderliğinde sadece devrimi değil, aynı zamanda sosyalizmin inşasını da gerçekleştirdi. Büyük, şanlı, mükemmel bir sosyalist devlet kurdular. Sovyetler Birliği Komünist Partisi bize iyi bir öğretmendir ve ondan ders almalıyız." ⁴⁴

Bahardan yaza geçerken Mao, "yeniden başlama-starting anew", "misafirleri davet etmeden önce eve çekidüzen verme-putting the house in order before inviting guests", "bir tarafa dayanma-leaning to one side" gibi ilkeler geliştirdi. Ülkesini yeniden yapılandırmak istiyordu. Bu büyük karar, Çin'in tarihsel ve realist konumu ışığında ve söz konusu dönemde mevcut uluslararası ortam gereğince alınmıştı. Belirtilen ilkelerle yarı-sömürge Çin devletinin dış politikasında net bir kırılma, temiz bir sayfa amaçlanıyordu. Yeni baştan başlanıyor, yaşanılan yere/eve çekidüzen veriliyordu. Kuomintang Hükümeti'nin bütün diplomatik ilişkileri, emperyalistleri ülkede etkin kılan imtiyazlar, antlaşmalar terk ediliyor, başta Sovyetler Birliği olmak üzere barışsever ve özgürlükçü ülkelerle yakın olma, sosyalizme dayanma dönemi başlıyordu. ⁴⁵

Ağustos başında ABD Dışişleri Bakanlığı Beyaz Rapor (White Paper) olarak bilinen "ABD'nin Çin ile ilişkileri" başlıklı bir bildiri yayımladı. Çin iç savaşının ABD Hükümeti'nin kontrolü dışında bir neticeyle sona erdiği ve milliyetçilere yardımın kesildiği belirtildi. Bildiride, ABD'nin Çin politikasını açıklamaya ve mazur göstermeye çalışan bir tavır hakimdi. ⁴⁶ Mao'ya göre bu rapor, emperyalizmin yenilgisinin ve Çin halkının zaferinin göstergesiydi. ⁴⁷ ABD'nin Çin'e müdahalesini net bir şekilde gözler önüne seren gerici bir belgeydi. Emperyalist tuzaklara inanmayanların gözünü açması bakımından da yararlı

⁴⁴ Tzedun, M. "O Demokratiçeskoj Diktature Naroda k 28-y Godovşine Osnovaniya Kommunističeskoj Partii Kitaya", <http://library.maoism.ru/demdic.htm> (ET:01.11.2016).

⁴⁵ "Formulation of Foreign Policy of New China on the Eye of Its Birth", http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18057.shtml (ET:01.11.2016).

⁴⁶ "The Chinese Revolution of 1949", <http://history.state.gov/milestones/1945-1952/ChineseRev> (ET:01.11.2016).; "The Truman Administration During 1949: A Chronology", <http://www.trumanlibrary.org/chron/49chrono.htm> (ET:01.11.2016).

⁴⁷ Tse-tung, M. "Cast Away Illusions, Prepare for Struggle", http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_66.htm (ET:01.11.2016).

olmuştu.⁴⁸ Mao, Halk Kurtuluş Ordusu Yangtse Nehri'ni geçtiğinde Nankin'de Amerikan sömürge hükümetinin telaşa kapıldığını bununla birlikte ABD Büyükelçisi Leighton Stuart'ın yeni bir tabelayla yeni bir dükkan açmaya niyetlendiğini ama umduğunu bulamayarak ülkeden ayrıldığını söyledi.⁴⁹

7.DOSTANE İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI: SOVYET ASKERİ/SİYASİ VE EKONOMİK DESTEĞİ

Mao'nun 30 Haziran konuşması sırasında ÇKP Merkez Komitesi üyesi Lyu Şaoşi başkanlığındaki Çin heyeti askeri yardım konusunu görüşmek üzere Moskova'da bulunuyordu. Uzun süren ziyaret (26 Haziran-2 Ağustos) ve görüşmeler sonunda Çin heyeti istediğini aldı. Sovyetler, Port Artur (Lyushunkou) ve Şangay limanlarının mayından temizlenmesine, Çin'in deniz ve hava gücünün oluşturulmasına yardım edecekti. Eylül ayında Çin'e yardım gitmeye başladı. Böylece Çin'e askeri yardım, Stalin tarafından 1949 Yazı'nda kabul edilmiş oldu ki zaten o zaman Çin'deki iç savaşın akıbetinin ne olacağı şüphe götürmüyordu.⁵⁰ Ağustos başında Pekin'den yine bir heyet Moskova'ya gitti. Lyu Yalou, Ban Bi, Lyuy Lipin önderliğindeki askeri heyet, SSCB Silahlı Kuvvetler ve Savaş Bakanı Mareşal Aleksandr Vasilevskiy ile görüştü. Görüşmeden sonra SSCB'nin Çin'de iki bombardıman, dört avcı uçağı okulu açılmasına yardım etmesi, 434 uçak ve 878 uzman göndermesi konusunda uzlaşmaya varıldı. Anlaşma, hava kuvvetleri komutanları Konstantin Verşinin ve Lyu Yalou arasında imzalandı. Anlaşma uyarınca ilk grup uçak Ekim 1949'da gönderildi.⁵¹ Yıl sonunda Çin, Sovyetler'den 185 farklı tipte uçak almış oldu. 1950'de 590 uçak alırken, 1955'te Çin'in Sovyetler'den aldığı toplam uçak sayısı 5000'i geçti.⁵²

Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğunda, Halk Kurtuluş Ordusu'nun (ÇHKO) % 90'ı piyadeden oluşuyordu. Mao'ya göre, sadece kara gücüne değil güçlü bir hava ve deniz gücüne de ihtiyaç vardı. Ordunun eski bir hava okulu, hava indirme birliği ve Kuomintang ve Japonya'dan elde edilen az sayıda uçağı vardı. Onların da modern olduğu pek söylenemezdi. Eğitimli pilotları da azdı. O dönemde Tayvan'a çekilen ve Aralık 1949'da Taipei'yi Çin Cumhuriyeti'nin geçici başkenti ilan eden Kuomintang lideri Çan Kayşek'in elinden adanın kurtarılması amaçlanıyordu. Bunun için kısa sürede hava gücü oluşturmak ve kalifiye eleman yetiştirmek gerekiyordu. Bu noktada SSCB'nin desteği önemliydi.⁵³

Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında 14 Şubat 1950'de Moskova'da Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalandı. 14 Ağustos 1945 tarihli SSCB'nin Kuomintang Hükümeti'yle yaptığı antlaşmanın hükümsüz olduğu açıklandı. 30 yıllık bir süre biçilen antlaşmanın ilk maddesi, taraflardan birinin Japonya'nın ya da

⁴⁸ Tse-tung, M. "Why It is Necessary to Discuss the White Paper", http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_68.htm (ET:01.11.2016).

⁴⁹ Tse-tung, M. "Farewell, Leighton Stuart!", http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_67.htm (ET:01.11.2016).; Bu konuda Zagoria, Nisan 1949'da komünistler milliyetçilerin başkenti Nankin'i ele geçirdiklerinde ABD'nin Çin Büyükelçisi Leighton Stuart'ın komünistlerle görüşme yapmak üzere uzun süre Çin'den ayrıldığını söylemektedir. Ona göre, bu dönemde parti içerisinde enternasyonalist ve ulusalcı gruplar arasında tartışma yaşanıyor ve Mao ile Çu Enlay, SSCB ile işbirliği içerisinde ABD ile de ilişki kurmak ve ekonomik yardım almak istiyordu. Böylece yeni kurulacak devlet dengesiz bir şekilde SSCB'ye bağımlı kalmayacaktı. Zagoria, *agm*, s. 144-145.

⁵⁰ Bu arada Ocak-Şubat 1949'da SSCB Dış Ticaret Bakanı Anastas Mikoyan'ın ÇKP'yi ziyaretinin ardından, SSCB'den ÇKP'ye askeri özelliği olmayan ama Mançurya'da savunma sanayinin kurulmasına katkı sağlayabilecek malzeme sevkiyatı yapılmıştı. Samohin, A. (2009). "Voyennaya i Ekonomičeskaya Pomoş Sovetskogo Soyuza Kommunističeskoy Partii Kitaya v 1949 g.", *Vlast i Upravleniye na Vostoke Rossii*, No 4, s.88-92.

⁵¹ Aihua Y. (2011). "Tehničeskoye Sodeystviye Sovetskogo Soyuza v Stroitelstve Voennno-Vozduşnih Sil KNR v 1950-h Godah", *Sotsiologiya Nauki i Tehnologiy*, Tom 2, No 4, s. 29.

⁵² *Agm*, s. 29-31.

⁵³ *Agm*, s. 28.

onunla müttefik herhangi bir devletin saldırısına uğraması halinde, diğer tarafın askeri yardım da dahil olmak üzere mümkün olan her türlü yardımı yapmasını öngörüyordu. 2. maddesi, II. Dünya Savaşı'ndaki diğer müttefiklerle birlikte Japonya'yla ortak bir barış antlaşması yapılması konusundaki isteği, 3. madde; tarafların birbirlerine karşı koalisyonla girmemesini, 4. madde; ortak çıkarları ilgilendiren bütün uluslararası sorunlarda birbirlerine danışma iradesini taahhüt altına alıyordu. Güvenlikle ilgili ilk dört maddenin ardından 5. madde, ekonomik ilişkileri ilgilendiriyordu. Karşılıklı eşitlik, çıkar, egemenlik, toprak bütünlüğü ve içişlerine karışmama ilkeleri temelinde ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi, dostluk ve işbirliği ruhu içerisinde birbirlerine ekonomik yardımda bulunmayı öngörüyordu.⁵⁴

Aynı gün, Çin Doğu Demiryolu (1945'ten sonra Çin Çançun Demiryolu), Port Artur ile Dalian limanlarını ilgilendiren ve SSCB'nin Çin Hükümeti'ne uzun vadeli ekonomik kredi vermesini hükme bağlayan anlaşmalar imzalandı. SSCB en geç 31 Aralık 1952'ye kadar karşılıksız olarak demiryolunun bütün yönetim ve mülkiyet hakkını Çin'e devretmeyi, Port Artur deniz üssünden de askerlerini çekmeyi kabul etti. 1. maddede belirtildiği gibi bir saldırıyla karşılaşıldığı takdirde iki taraf da üssü ortak kullanmayı teklif edebilecekti. SSCB'nin, Dalian limanındaki varlığı 1950'de sona erdi.⁵⁵ 14 Şubat 1950 tarihli antlaşma, yeni kurulan ÇHC'nin uluslararası konumunu ve güvenliğini sağlamada önemli bir rol oynadı. İki ülke arasındaki bu sıkı birlik, uluslararası politik güç dengesinde sosyalist kampın lehine katkı sağlıyordu.⁵⁶

Antlaşmadan birkaç ay sonra, Kuzey Kore'nin Güney'e saldırmasıyla Kore Savaşı patlak verdi. 27 Haziran 1950'de Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi barışı korumak için BM üyelerine Güney Kore'ye yardıma çağırarak 83 sayılı karar tasarısını kabul etti.⁵⁷ Böyle bir kararın çıkmasında SSCB temsilcisinin, ÇHC'nin BM'de temsil edilmemesinden dolayı Güvenlik Konseyi toplantılarını protesto ederek katılmamasının doğrudan etkisi olmuştu. BM birlikleri 38. enlem çizgisinin kuzeyine geçince Çin, Kuzey Kore'ye destek olmak için 7 Ekim'de savaşa girdi. Savaşta, Sovyet uzmanlarca eğitilen pilotlar önemli görevler aldı. SSCB 4 uçaksavar topçu tümeni, 10 hava tümeni gönderdi.⁵⁸ İlk grup Sovyet askeri uzmanlarının 1950 sonu 1951 başında ülkelerine dönmelerinden sonra Başbakan ve Dışişleri Bakanı Çu Enlay, Stalin'e 6 Mart 1951'de bir telgraf gönderdi. Enlay telgrafta SSCB'nin verdiği büyük desteği şu sözlerle dile getiriyordu.

"Kısa sürede etkin ve verimli yardımlar sayesinde ÇHC'de 6 havacılık okulu kuruldu. Bu yapım ve inşaa sırasında Sovyet askeri okul ve akademilerinin lider tecrübelerinden yararlanıldı. Şu an 837 pilot, 620 uçak mürettebatı, 2500 makine mühendisi hazır bulunmaktadır. Bunun dışında Mayıs 1951'e kadar 650 eğitimci ve 56 eğitimci-pilot daha hazır olacaktır. Sovyet askeri uzmanları Çin hava gücünün inşasında büyük katkıda bulunmuşlardır."⁵⁹

⁵⁴ Galenoviç, Y. (2003). *Şest Dogovorov*, Muravey, Moskva, s. 391-393.; "Conclusion of the Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance", <http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18011.htm> (ET:01.11.2016).

⁵⁵ "Sovetsko-Kitayskiye Dogovori, Soglaşeniya, Deklaratsii i Kommunique", *Diplomatiçeskiy Slovar*, age, s. 299.

⁵⁶ Ryabçenko, N. (2010). "Dogovor İstoriçeskogo Znaçeniya. K 60-Letiyyu Podpisaniya Sovetsko-Kitayskogo Dogovora o Drujbe, Soyuze i Vzaimnoy Pomoşii", *Rossiya i ATR*, No 2, s. 133.

⁵⁷ Kararın tam metni için bkz: "83 (1950). Resolution of 27 June 1950", [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/83\(1950\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/83(1950)) (ET:01.11.2016).

⁵⁸ Ayhua, *agm*, s. 32.

⁵⁹ ÇHKO Hava Kuvvetleri Komutanı Lyu Yalou da 1956'da komutanlığın birinci parti forumunda "1951 sonunda Çin Halk Cumhuriyeti'nin hava gücünün kendi kendini geliştirmeye teorik ve pratik olarak hazır olması, Sovyetler Birliği'nin verimli yardımlarının belgesidir" diyecekti. *Agm*, s. 32-33.

Kore Savaşı, ÇHC'ye hava kuvvetlerinin gelişimini ve etkinliğini test etme fırsatı da sağlamış oldu. Mao, Ağustos 1952'de konuyla ilgili şunları söylüyordu:

“Yirmi yıldan fazla bir zaman hava kuvvetlerimiz olmadan savaştık, düşman tarafından bombalanan her zaman biz olduk. Artık bir hava kuvvetlerimiz var, uçaksavarlarımız, toplarımız ve tanklarımız da var. ABD saldırısına karşı direnme ve Kore'ye yardım etme savaşı, büyük çapta askeri tatbikatlar için büyük bir okuldur ve bu tatbikatlar, bir askeri okuldan daha yararlıdır.”⁶⁰

Savaşta askeri desteğin dışında, iki ülke kara, hava ve deniz güçleri ortak askeri tatbikat veya benzeri bir faaliyette bulunmadı.⁶¹ Ama 15 Eylül 1952'de ÇHC Hükümeti'nin isteğiyle nota değişimi yapılarak Port Artur deniz üssünün ortak kullanım süresinin uzatılması konusunda anlaşıldı. Böylece 1950 Antlaşması'na göre, Sovyetler'in üssü 31 Aralık 1952'ye kadar terk edeceği yönündeki hüküm revize edilmiş oldu. Savaşın bitiminden kabaca 15 ay sonra, 12 Ekim 1954'te Sovyet askeri birliklerinin ortak kullanımındaki Port Artur'dan çıkması ve üssün Çin'in komutasına bırakılmasını öngören Sovyet-Çin bildirisi imzalandı. Taraflar, Kore'nin bölünmüşlüğünden memnun olmadıklarını belirterek, Güneydoğu Asya'da saldırgan askeri blok oluşturulmasını kınadılar. ABD'nin Çin toprağı Tayvan'ı işgalinin ve Çan Kayşek'e desteğinin Uzak Doğu'da barışın sağlanmasına hizmet etmeyeceğini belirttiler.⁶²

Ekonomik alanda Çin'de, elektrik santrali, demir-çelik, makine-teçhizat fabrikaları, maden ocakları, ulaştırma teçhizatları gibi halk ekonomisinin kurulması için gerekli ağır sanayi desteği SSCB tarafından sağlandı. Savaşların yıktığı ülke ekonomisi, sosyalist ekonomi olarak yeniden inşa ediliyordu. 15 Mayıs 1953'te yapılan anlaşmayla 156 sanayi tesisinin yapımı için gerekli teçhizat sevkiyatının artırılması karara bağlandı. Ulaştırma alanında ise, Lançjou (Lanzhou)-Urumçi-Alma Ata demiryolu yapımı konusunda uzlaşıldı. Ayrıca Sovyet Hükümeti'nden ÇHC Hükümeti'ne 520 milyon rublelik uzun vadeli kredi sağlanması konusunda anlaşmaya varıldı.⁶³

8.BİR SOVYET MODELİ OLARAK BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLAN

Sovyetler'in devrim sürecinden geçmiş olması ve yirminci yüzyılda devlet güdümlü sanayileşme için artan olanaklar, dahası ulusal özerkliğin ve iktidarın sanayileşmeye bağımlı olması, ÇHC'nin Sovyetler'in yolunu izlemesinde etkili olan faktörlerdi. ÇHC yönetimi, Parti ve devletin yönetimini mali, sanayi ve ticari kuruluşlara yaymak, kentsel halkın kitle seferberliğini Parti yönlendirmesiyle gerçekleştirmek, tarımın kolektifleştirilmesini sağlamak ve uygulamak için çalıştı. 1950'lerin ortalarında ÇHC, Stalinist Sovyet sisteminin adeta kopyası haline geliyordu.⁶⁴ Stalinist ulusal kalkınma stratejisinin çerçevesinin çizildiği Birinci Beş Yıllık Plan 1953'te yürürlüğe kondu. Plan, her yıl, beş yıllık ortalamanın üzerinde bir ekonomik büyüme oranını yakalamayı hedefliyordu. Tarım pahasına sanayileşme (özellikle ağır sanayi üzerine yoğunlaşma), tarımda ve ekonominin diğer sektörlerinde kolektifleştirme ve sanayi üretim teknolojilerinin seçiminde sermaye yoğun yöntemlere eğilim Plan'ın diğer

⁶⁰ Zedung, M. (1993). *Seçme Eserler*, Cilt 5, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 87.

⁶¹ Garthoff, *agm*, s. 85-86.

⁶² Mayıs 1955'te Sovyet birliklerinin Port Artur üssünü terk etme işlemi tamamlandı. “Sovetsko-Kitayskiye Dogovori, Soglaşeniya, Deklaratsii i Kommunique”, *Diplomatıçeskiy Slovar*, *age*, s. 299-300.

⁶³ “Kommunike O Sovetsko-Kitayskih Peregovorah”, *Pravda*, 12 Ekim 1954.

⁶⁴ Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, Çev: S. Erdem Türközü, İmge Yayınları, Ankara, s. 490-493.

hedefleri arasındaydı.⁶⁵ Bu dönemdeki ana slogan ‘Sovyetler Birliği’nden Öğrenmeli – Uçitsya u Sovetskogo Soyuza’ idi. SSCB’nin kalkınma planlarıyla benzerlikler sadece yatırımın planlanmasında değil, üretim sürecinin örgütlenmesinde de görülüyordu. Sanayi yatırımlarının planlanması ve tahsis edilen kaynakların ve kuruluşların yönetimi için ulusal bakanlıklar kuruldu. Örneğin fabrikalarda, teorik olarak ilgili parti komitesine bağlı olmalarına rağmen pratik olarak tek kişi yönetimi egemendi. Fabrika yöneticisi ulusal planın ayrıntılarını uygulamaktan sorumlu bir şekilde tüm işleyişi denetim altında tutuyordu. Kullanılan planlama yöntemi de SSCB’de olduğu gibi malzeme bilançosuna dayanıyordu. Sistem, modern, büyük ölçekli ağır sanayi sisteminin içinde çalışanların tümünü, köylü çoğunluk ve küçük ölçekli sanayiler ve ticari birimlerde çalışan kentsel ve kırsal işçiler karşısında ayrıcalıklı bir konuma getiriyordu.⁶⁶

ÇHC, Sovyet desteğiyle gerçekleşmekte olan askeri, ekonomik sanayileşme ve kalkınmadan memnundu. Başbakan ve Dışişleri Bakanı Çu Enlay, Eylül 1956’daki 8. Parti Kongresi’nde, Birinci Beş Yıllık Plan döneminde Sovyetler’in finansal teknik desteği ve gönderdiği uzmanlarla her türlü yardımda bulunduğunu, sunulan bu fırsatlardan yararlanma konusunda istekli olduklarını dile getiriyor, “gönülden kardeşlik yardımı için Sovyetler Birliği’ne şükranlarımızı ifade ediyoruz” diyordu.⁶⁷

Toparlamak gerekirse, devriminin ufukta görüldüğü, devrimin gerçekleşeceğini tahmin etmenin pek de zor olmadığı 1949 Yazı’ndan itibaren SSCB-ÇKP/ÇHC ilişkileri hızlı bir dönüşüm sürecine girdi. İlişkiler kısa sürede olumlu yönde büyük bir mesafe katetti. İlişkiler teoride karşılıklı işbirliği temelinde geliyordu ama pratikteki görüntü büyük oranda, SSCB’nin yeni kurulan devletin kalkınmasına destek olması şeklindeydi.

9.SONUÇ

1949 yılına kadar SSCB ve ÇKP birbirine mesafeli duruyordu. Bunun nedenlerinin başında 1911’de hanedanlık rejiminin yıkıldığı yarı-sömürge bir ülke olan Çin’de sosyalist bir devrim için şartların henüz olgunlaşmadığı düşüncesinden dolayı bu konuda, ÇKP’ye SSCB’den sosyalist devrim için bir destek verilmemesi geliyordu. ÇKP anti-empyralist bir bilinçle Kuomintang Hükümeti’ne destek olmalıydı. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, Sovyet Devrimi’nden sonra dış müdahale ve iç savaş yaşayan SSCB, 1920’lerin ortalarına doğru uluslararası alanda diplomatik ve ekonomik yalnızlıktan kurtulmaya başladığı bir dönemde içeride sosyalist inşayı (tek ülkede sosyalizm) gerçekleştirebilmek için dışarıda barış politikası gütmüş ve dünya devriminden vazgeçmişti. Komintern de hep bu politikayla örtüşen kararlar aldı.⁶⁸

ÇKP’ye devrimci bir destek verilmemesinin ikinci nedeni, 1930’lu yıllarda dünyada yükselen faşizm tehdidiydi. Çin bu tehdidi en fazla hisseden ülkelerin başında geliyordu. 1931’de Japonya’nın Mançurya’yı işgal edip orada bir kukla devlet kurması, ardından II. Dünya Savaşı’nın doğuda 1937’de Çin-Japonya çatışmasıyla başlaması, SSCB’nin Kuomintang Hükümeti’ne askeri desteğini beraberinde getirdi. Zira, Çin topraklarının faşist işgalden kurtarılması gerekiyordu. ÇKP’ye düşen görev, Kuomintang’la bir birleşik cephe oluşturarak işgale karşı mücadele etmektir. Aslında bu

⁶⁵ Eckstein, A. (1977). *China’s Economic Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 50-54.

⁶⁶ Skocpol, age, s. 493-494.; *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, (1988). Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1168.

⁶⁷ *Materiali VIII Vsekitayskogo Syezda Kommunističeskoy Partii Kitaya*, (1956). Tom 1, Gosudarstvennoye Izdatelstvo Političeskoy Literaturi, Moskva, s. 280.

⁶⁸ Bu konuda bkz: Bekcan, U. (2013). “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No 4, s. 94-98.

sadece Çin'e yönelik bir yaklaşım değil, SSCB ve Komintern'in diğer faşizm tehdidi altındaki ülkeler için de geçerli olan politikasıydı. Üçüncü neden, Mao'nun SSCB ve Komintern'e olan bakışıydı. Nazilere karşı savaşta doğal olarak SSCB'nin yanında olsa da, Mao, Parti içerisinde ulusalcı bir çizgide bulunuyor, SSCB ve Komintern'in politikalarına şüpheyle yaklaşıyordu. Dördüncü neden ise, realpolitik ile ilgili bir husustu. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, realpolitik, bir devletin kendi ulusal çıkarına uygun hareket etmesiydi. Stalin'in faşizm tehdidi ortadan kalktıktan sonra dahi ÇKP'yi destekleme konusunda tereddüt etmesi (hatta II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşta müttefik olduğu devletlerle çıkarları doğrultusunda Çin Cumhuriyeti'nin varlığını ve egemenliğini tanıyan görüşmeler içerisinde olması ve Kuomintang Hükümeti'yle resmi anlaşma imzalaması) ve desteklemek için Çin'deki iç savaşın sonucunu beklemesi realpolitik çerçevesinde değerlendirilebilecek bir davranıştı.

Devrimin gerçekleşme/halk cumhuriyetinin kurulma aşamasında ise ilişkilerin yüzü olumluya döndü. Bunun nedenlerinin başında kuşkusuz sosyalizm kardeşliği geliyordu. Aynı siyasal ve ekonomik sisteme sahip iki komşu ülkenin her alanda aralarında yakın ilişkiler kurması çok da şaşırtıcı bir şey değildi. Sovyetler Birliği, sosyalist inşa konusunda tecrübeli bir "ağabey" olarak o dönemde Doğu Avrupa ülkelerine olduğu gibi ÇHC'ye de bir model teşkil ediyordu. Üstelik ÇHC'nin askeri, siyasal ve ekonomik desteğe Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla daha çok ihtiyacı vardı. Bilindiği üzere ÇHC Batılı ülkeler tarafından tanınmamıştı. Birleşmiş Milletler'de Çin'i, iç savaş kaybedip Tayvan (Formoza) adasına kaçan ve orada varlığını sürdüren Kuomintang Hükümeti temsil ediyordu. Uluslararası sistemde yalnızlığa itilmiş ve ekonomik kalkınmaya muhtaç ÇHC'nin Sovyetler'e dayanmaktan başka çaresi yoktu. Böyle bir ortamda Kore Savaşı'nın da patlak vermesi ÇHC açısından güvenlik endişesini ve askeri destek ihtiyacını artırmıştı. Bu bağlamda ÇHC açısından bu yakınlığı, ideolojik kardeşlik dışında realpolitik ile açıklamak da mümkündü. Sovyetler Birliği perspektifinden bakıldığında ise, sosyalizmin inşası ve Kore Savaşı'yla ilgili ÇHC'ye verilen destek Soğuk Savaş ortamında ABD öncülüğündeki Batı blokuna karşı birlik olma ve safları sıklaştırma anlamına geliyordu.

Devrim sonrası, temelde bu nedenlere bağlı olarak gelişen yakın ilişkiler, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren tedricen zedelenmeye başladı. Yüzölçümü ve nüfus olarak devasa büyüklükteki bu iki sosyalist ülkenin anlaşmazlığa düşmesi Soğuk Savaş'ta sosyalist cephenin yara almasına neden olacaktı.

KAYNAKÇA

A. Resmi Yayınlar

1. Kitap

Diplomatıçeskiy Slovar, (1973). Tom 3, R-Ya, red. A. A. Gromıko, İ. N. Zemskov, V. M. Hvostov, İzdatelstvo Politıçeskiy Literaturı, Moskva.

Dokumentı Vneşney Politiki SSSR, (1969). Tom 15, İzdatelstvo Politıçeskiy Literaturı, Moskva.

Materialı VIII Vsekitayskogo Syezda Kommunistıçeskiy Partii Kitaya, (1956). Tom 1, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politıçeskiy Literaturı, Moskva.

Stalin, İ. (1948). **Soçineniya**, Tom 9, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politıçeskiy Literaturı, Moskva.

Vospominaniya o Pobede, (2005). Org. Press-kantselyariya Gossoveta KNR, Mejkontinentalnoye İzdatelstvo Kitaya, Pekin.

2. Süreli Yayın

“Kommunike O Sovetsko-Kitayskih Peregovorah”, *Pravda*, 12 Ekim 1954.

“Sovetsko-Kitayskiy Dogovor O Nenapadenii”, *Pravda*, 30 Ağustos 1937.

“Zayavleniye Mao Tsze-duna”, *Pravda*, 11 Aralık 1937.

3. Internet

“Conclusion of the Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance”, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18011.shtml (ET:01.11.2016).

“Formulation of Foreign Policy of New China on the Eye of Its Birth”, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18057.shtml (ET:01.11.2016).

“The Chinese Revolution of 1949”, <http://history.state.gov/milestones/1945-1952/ChineseRev> (ET:01.11.2016).

“83 (1950). Resolution of 27 June 1950”, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/83\(1950\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/83(1950)) (ET:01.11.2016).

B. Diğer Yayınlar

1. Kitap

Aşukin, N. Butırskiy, N. vd, (1979). **Politika Sözlüğü**, Çev: Mazlum Beyhan, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Carr, E. H. **Bolşevik Devrimi**, (2004). Cilt 3, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

Carr, E. H. (2010). **Komintern’in Alacakaranlığı 1930-1935**, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Cheng, T. (1957). **A History of Sino-Russian Relations**, Public Affairs Press, Washington DC.
- Çuyev, F. (2010). **Molotov Anlatıyor**, Çev: A.Hacıhasanoğlu-S.Kabasakal, Yordam Kitap, İstanbul.
- Deutscher, I. **Stalin**, (1990). Cilt 2, Çev: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Eckstein, A. (1977). **China's Economic Revolution**, Cambridge University Press, Cambridge.
- Galenoviç, Y. (2003). *Şest Dogovorov*, Muravey, Moskva.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, (1988). Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, (1988). Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Skocpol, T. **Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, (2004). Çev: S. Erdem Türközü, İmge Yayınları.
- Von Rauch, G. (1970). **A History of Soviet Russia**, Praeger Publishers, New York.
- The Communist International Documents**, (1955). Vol. 1 1919-1922, ed. J. Degras, The Royal Institute of International Affairs, London.
- The Communist International Documents** (1964). Vol. 3, 1929-1943, ed. J. Degras, The Royal Institute of International Affairs, London.
- Zedung, M. (1975). **Seçme Eserler**, Cilt 2, Aydınlık Yayınları, İstanbul.
- Zedung, M. (1976). **Seçme Eserler**, Cilt 3, Aydınlık Yayınları, İstanbul.
- Zedung, M. (1993). **Seçme Eserler**, Cilt 5, Kaynak Yayınları, İstanbul.

2. Makale

- Ayhua, Y. (2011). "Tehniçeskoye Sodeystviye Sovetskogo Soyuzu v Stroitelstve Voennovozduşnih Sil KNR v 1950-h Godah", **Sotsiologiya Nauki i Tehnologiy**, Tom 2, No 4, s. 28-36.
- Bekcan, U. (2013). "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, No 4, s. 73-102.
- Garthoff, R. L. (1963). "Sino-Soviet Military Relations", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 349, No ?, s. 81-93.
- Mei, Y. (1985). "The Maturing of Soviet-Chinese Relations", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 481, No 1, s. 70-80.
- Ryabçenko, N. (2010). "Dogovor İstoriçeskogo Znaçeniya. K 60-Letiye Podpisaniya Sovetskoko-Kitayskogo Dogovora o Drujbe, Soyuze i Vzaimnoy Pomoşii", **Rossiya i ATR**, No 2, s. 126-133.
- Samohin, A. (2009). "Voyennaya i Ekonomičeskaya Pomoş Sovetskogo Soyuzu Kommunističeskoy Partii Kitaya v 1949 g.", **Vlast i Upravleniye na Vostoke Rossii**, No 4, s. 88-92.

- Volos, M. (2009). "Vneşnyaya Politika SSSR v 1935-1939 gg.: Nekotoriye Soobrajeniya", **Vestnik MGİMO Universiteta**, No 4, s. 166-176.
- Yurkeviç, A. (2009). "Poluçal Li Çan Kayşı Sovetskiye Dengi? (K Probleme Finansirovaniya 'Partiynoy Armii' Gomindana v 1920-e gg.)", **Vestnik Tambovskogo Universiteta. Seriya: Gumanitarniye Nauki**, No 3, s. 229-234.
- Zagoria, D. S. (1974). "Mao's Role in the Sino-Soviet Conflict", **Pacific Affairs**, Vol. 47, No 2, s. 139-153.

3. Internet

- Cilas, M. "Besedi so Stalinım", http://krotov.info/lib_sec/05_d/zhil/as_04.htm (ET:01.11.2016).
- İsaaks, H. "Tragediya Kitayskoy Revolutsii", <http://www.revkom.com/index.htm?biblioteka/levie/issaks/issaks18.htm> (ET:01.16.2016).
- "The Comintern Has Long Ceased to Meddle in Our Internal Affairs"
http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-6/mswv6_36.htm (ET:01.11.2016).
- "The Truman Administration During 1949: A Chronology",
<http://www.trumanlibrary.org/chron/49chrono.htm> (ET:01.11.2016).
- Tse-tung, M. "Cast Away Illusions, Prepare for Struggle",
http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_66.htm (ET:01.11.2016).
- Tse-tung, M. "Farewell, Leighton Stuart!",
http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_67.htm (ET:01.11.2016).
- Tse-tung, M. "Why It is Necessary to Discuss the White Paper",
http://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/mswv4_68.htm (ET:01.11.2016).
- Tzsedun, M. "O Demokratiçeskoy Diktature Naroda k 28-y Godovşine Osnovaniya Kommunistiçeskoy Partii Kitaya", <http://library.maoism.ru/demdic.htm> (ET:01.11.2016).